

Comparative Study of Educational Objectives from the Perspective of Makhtumkuli Faraghi, Molla Ahmad Naraq, and Khwaja Nasir al-Din Tusi

Aliyeh Sheykh¹, Mohammad Mehdi Naderi^{2*}, Hosein Fakouri Hajiyari³, Aliasghar Bayani⁴, Hasan Saemi³

1. PhD Student in curriculum planning, department of educational sciences, Azadshahr branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran
2. Assistant Professor, department of Philosophy, Azadshahr branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran
3. Assistant Professor, department of Educational sciences, Azadshahr branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran
4. Assistant Professor, department of Educational sciences, Azadshahr branch, Islamic Azad University, Azadshahr, Iran

ABSTRACT

Education is a complex endeavor and one of the fundamental pillars of human culture, evident and undeniable within educational systems. The present study aims to investigate the educational views of Makhtumkuli Faraghi, Molla Ahmad Naraq, and Khwaja Nasir al-Din Tusi with a focus on their objectives. The research method is descriptive-analytical and belongs to the category of comparative studies. Data collection was conducted using library research, and data recording forms were utilized as tools for gathering information. Information was collected through reference to credible sources. The population includes all books, theses, journals, and studies related to the research topic. Sampling was performed purposively. Qualitative analysis, classification, and comparison methods were employed for data analysis. Subsequently, the similarities and differences in the perspectives of these three prominent thinkers regarding educational objectives were analyzed and evaluated. After data collection, it was found that there are similarities and differences in the educational perspectives of Molla Ahmad Naraq, Khwaja Nasir al-Din Tusi, and Makhtumkuli Faraghi regarding objectives. All three regard achieving individual and societal prosperity, perfection, and proximity to God as the primary and most significant goal of education. Khwaja emphasizes the balance between the three human faculties (desire, anger, and intellect) as the cornerstone of his educational views. All three emphasize attaining truth as a central aim in selecting educational objectives.

Received: 07 Oct 2024

Accepted: 27 Nov 2024

Available Online: 25 Dec 2024

Keywords

Educational views, Molla Ahmad Naraq, Khwaja Nasir al-Din Tusi, Makhtumkuli Faraghi

How to cite:

Sheykh, A., Naderi, M. M., Fakouri Hajiyari, H., Bayani, A., & Saemi, H. (2024). Comparative Study of Educational Objectives from the Perspective of Makhtumkuli Faraghi, Molla Ahmad Naraq, and Khwaja Nasir al-Din Tusi. *Study and Innovation in Education and Development*, 4(4), 125-139.

* Corresponding Author:

Dr. Mohammad Mehdi Naderi

E-mail: Naderimm1965@gmail.com

© 2024 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) License.

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Education serves as a cornerstone of human development and culture, a vital mechanism for societal advancement. The works of prominent Islamic and Persian thinkers, such as Makhtumkuli Faraghi, Molla Ahmad Naraqı, and Khwaja Nasir al-Din Tusi, underscore education's pivotal role in fostering moral, intellectual, and spiritual growth. Each thinker has contributed profoundly to educational philosophies that remain relevant to contemporary discourses. As Kardan et al. (2005) emphasize, educational systems rooted in cultural traditions offer invaluable insights for developing modern pedagogical strategies (1). The Islamic framework, in particular, intertwines moral and intellectual dimensions, advocating for a holistic approach to human development (2).

Makhtumkuli Faraghi is celebrated for integrating poetic expressions with moral and religious teachings, emphasizing self-awareness and divine proximity (7). Molla Ahmad Naraqı, in his philosophical treatises, elaborates on ethical virtues and cognitive development as foundations of education (11). Meanwhile, Khwaja Nasir al-Din Tusi's contributions to ethical and natural sciences reflect a balance between rationality and spirituality (13). This comparative study analyzes the educational objectives proposed by these three luminaries, exploring their similarities and differences in guiding human potential towards perfection and societal prosperity.

METHODS AND MATERIALS

This study employs a descriptive-analytical and comparative methodology, grounded in qualitative analysis. Library research was the primary method for data collection, utilizing credible sources, including books, journal articles, and dissertations. Purposive sampling was conducted to select the most relevant texts and resources. Data analysis involved classification, coding, and thematic synthesis to identify key educational objectives and philosophical underpinnings of the three thinkers. The analysis followed a systematic approach, allowing for the examination of convergences and divergences in their perspectives on educational goals.

FINDINGS

The analysis reveals a rich tapestry of shared and unique educational goals among the three thinkers:

1. **Shared Goals:**

- All three prioritize moral and spiritual development, emphasizing the ultimate goal of achieving divine proximity and societal well-being.
- Education is portrayed as a means to attain truth and wisdom, aligning individual growth with communal harmony.

2. **Makhtumkuli Faraghi:**

- Focuses on **self-awareness**, urging individuals to understand their essence and embrace humility.
- Emphasizes the transient nature of life and the necessity of aligning one's actions with divine will.
- Advocates for justice and moral rectitude, viewing them as foundational to societal stability.

3. **Molla Ahmad Naraqi:**

- Highlights the significance of **ethical purification** and cognitive development.
- Stresses the cultivation of rational faculties to navigate moral dilemmas effectively.
- Identifies intellectual pursuits as pathways to achieving personal and societal excellence.

4. **Khwaja Nasir al-Din Tusi:**

- Advocates for the **balance of human faculties**—desire, anger, and intellect—as essential for ethical behavior.
- Proposes a dual goal structure: immediate objectives (practical knowledge and moral training) and ultimate goals (divine union and perfection).
- Integrates natural sciences with philosophical teachings, emphasizing empirical and spiritual knowledge.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings underscore the enduring relevance of these thinkers' educational philosophies in contemporary contexts. Their shared vision of education as a transformative force for moral and spiritual elevation highlights its universal applicability. While Makhtumkuli Faraghi's emphasis on poetic and moral traditions offers a culturally rich perspective, Naraqi's focus on cognitive and ethical refinement provides a pragmatic framework for personal development. Tusi's integration of empirical sciences with spiritual ideals bridges traditional and modern educational paradigms.

The divergences in their approaches reflect their unique historical and cultural milieus. Faraghi's focus on self-awareness and humility resonates with the poetic traditions of the Turkic world, while Naraqı and Tusi's emphasis on rationality and moral philosophy aligns with broader Islamic scholastic traditions.

In conclusion, the comparative insights from this study demonstrate that the educational philosophies of Faraghi, Naraqı, and Tusi offer valuable frameworks for addressing contemporary challenges in education. By blending ethical, spiritual, and intellectual dimensions, their perspectives encourage a holistic approach to human development. Future research could explore the applicability of these philosophies in modern educational systems, particularly in fostering intercultural dialogue and moral education.

بررسی مقایسه‌ای اهداف تربیتی از دیدگاه مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی

عالیه شیخ^۱، محمد مهدی نادری^{۲*}، حسین فکوری حاجی یار^۳، علی اصغر بیانی^۴، حسن صائمی^۳

۱. دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران
۲. استادیار گروه فلسفه، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران
۳. استادیار گروه علوم تربیتی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران
۴. دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران

چکیده

تعلیم و تربیت امری پیچیده و یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری است که آن در نظام‌های آموزشی و پرورشی، امری بدیهی و غیر قابل انکار است. پژوهش حاضر، با هدف بررسی آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی در اهداف صورت گرفته است. روش انجام آن توصیفی-تحلیلی از نوع مطالعات تطبیقی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است و ابزار گردآوری اطلاعات فرم‌های فیش برداری است، که با مراجعه به منابع معتبر، اطلاعات جمع آوری گردید. جامعه شامل کلیه کتاب‌ها، پایان نامه‌ها، مجلات و پژوهش‌ها و تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق می‌باشد. نمونه گیری به شیوه هدفمند انجام شده. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از شیوه‌های تحلیل کیفی، طبقه بندی و مقایسه استفاده شد. در ادامه شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه‌های این سه اندیشمند بزرگ در اهداف تحلیل و بررسی شده است. پس از جمع آوری اطلاعات مشخص شد، بین آراء تربیتی ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی و مختومقلی فراغی در اهداف، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد. هر سه مهمترین و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال و قرب الهی می‌دانند. خواجه عمده‌ترین آراء تربیتی را اعتدال میان قوای سه گانه آدمی (شهوویه، غضبیه و ناطقه) می‌داند، هر سه صاحب نظر در انتخاب هدف تربیت، بر رسیدن به حقایق تأکید می‌کنند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۶

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵

واژگان کلیدی

آراء تربیتی، ملا احمد نراقی، خواجه نصیر طوسی، مختومقلی فراغی

شیوه ارجاع دهی:

شیخ، عالییه، نادری، محمد مهدی، فکوری حاجی یار، حسین، بیانی، علی اصغر، و صائمی، حسن. (۱۴۰۳). بررسی مقایسه‌ای اهداف تربیتی از دیدگاه مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۴(۴)، ۱۳۹-۱۲۵.

نویسنده مسئول:

دکتر محمد مهدی نادری

پست الکترونیکی: Naderimm1965@gmail.com

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

نقش تعلیم و تربیت در جهان امروز بر کسی پوشیده نیست. انسان به دلیل ویژگی تربیت پذیری از سایر مخلوقات متمایز شده و گوهر او تنها با تربیت به کمال می‌رسد. ارزش آدمی را نیز می‌توان به میزان برخورداری او از تعلیم و تربیت مشخص کرد. اگر بخواهیم برای تربیت نسل امروز طرح و برنامه‌ای مدون تهیه کنیم، باید از نظریه‌ها و توصیه‌های اندیشمندان پیشین بهره ببریم. کمال مطلوب آدمی و اصول روش‌های جدید تربیت را می‌توان به آسانی از خلال آراء قدمای عالی قدر آموزش و پرورش باز یافت. در سرزمین علم پرور و فرهنگ دوست ما، آثار زیادی از اندیشمندان در زمینه آراء تربیتی بر جای مانده است (1). مضاف بر اینکه امروزه با گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، اطلاعات علمی و فرهنگی مرزهای مکانی و زمانی را در نوردیده است و ساکنان کره زمین را تحت سیطره و نفوذ خود در آورده است که خود دلیلی برای اهمیت بیشتر موضوع می‌باشد (2).

اندیشمندانی در باب رشد تربیتی و اخلاقی کودکان یافته‌های جالب و مهمی داشته‌اند ولی آن‌ها را به صورت یک نظریه ارائه نکرده‌اند. استفاده از دستاوردهای علوم انسانی در حوزه علوم تربیتی، و به خدمت گرفتن آن‌ها در تربیت انسان‌ها و جوامع انسانی، از ایده‌آلهای علمی محسوب می‌شود؛ در این بین، تربیت اخلاقی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از مسائل مهم که تعلیم و تربیت معاصر با آن روبه‌روست، مسئله تربیت است. اهمیت تربیت در نظام‌های آموزشی و پرورشی، امری بدیهی و غیرقابل انکار است. اصولاً اخلاق و تربیت یکی از ارکان اساسی فرهنگ بشری را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل، این موضوع از دیرباز در فرهنگ اسلامی مورد توجه بوده و امروزه نیز در بسیاری از کشورها مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است (3).

دین مقدس اسلام، با تکیه بر کلام پروردگار هستی در کتاب آسمانی، به عنوان کامل‌ترین دین معرفی شده است. این دین علاوه بر توجه بر کلیات، جهت رسیدن به جامعه و تمدن نوین اسلامی، به سبک زندگی، به ویژه تعلیم و تربیت بر مبنای تعالیم اسلام توجه خاصی کرده است (4). هدف آن آموزش و پرورش اتصال نفس است به عقل فعال، کمال نفس شخص است که موجب کمال واقعی است. تعلیم تربیت را می‌توان از مهم‌ترین اهداف بعثت انبیاء دانست که همواره وجهه همت ادامه دهندگان دعوتایشان، یعنی ائمه اطهار، اولیای الهی، علمای ربانی و مربیان اخلاق نیز بوده است. در عصر حاضر، تعلیم و تربیت با الهام گرفتن از مبانی فکری، فلسفی و فرهنگی جوامع گوناگون، به بالندگی خود می‌افزاید، لذا شناخت مبانی فلسفی و آرای تربیتی مکاتب فلسفی از مهمترین مسائلی است که در تمامی حوزه‌های تربیتی بدان توجه شده است (5).

برخی پژوهش‌ها در راستای این تحقیق، عبارت است از: آبیاری و همکاران (۱۳۹۷) طی پژوهشی با عنوان بررسی تطبیقی نظام اخلاقی و مبانی اخلاق دینی از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی و جلال الدین محمد دوانی بیان داشتند: خواجه نصیر محور تمام مسائل و اساس همه خیرات را نفس می‌داند، خواجه اختیار- تربیت - ایمان - تقوی - تحصیل و اکتساب - سیاست مطلوب... را از مبانی اخلاق دینی دانسته در مواردی مانند اختیار- مساله حسن و قبح- مبدا افعال با دوانی دارای اختلاف است، دوانی اخلاق را

در برخی موارد تغییر پذیر و گاهی تغییر ناپذیر می‌داند در اموری مانند ذات انسان - نفس ناطقه - جامعیت دین - با خواجه دارای اشتراکاتی است، هر دو معتقدند انسان ذاتاً موجودی دو بُعدی است این دو بُعدی بودن دو گونه حرکت و راه برای انسان به همراه خواهد داشت؛ راه خیر و شر و دین دارای جامعیتی است که همه ابعاد زندگی مادی و معنوی انسان را شامل می‌شود (6). همچنین صابری، نادری و عبدالحسینی (۱۳۹۶) در نتایج پژوهشی با عنوان بازتاب توحید ذاتی و صفاتی در اشعار مختومقلی فراغی و بررسی تطبیقی آن با قرآن و نهج البلاغه بیان داشتند: مسئله توحید از موضوعات بسیار اساسی و حائز اهمیت در قرآن کریم و به تبع آن نهج البلاغه و سایر آثار ادبی است. توجه به مسئله توحید بعدها در کتاب‌ها و آثار منظوم و منثور شاعران و نویسندگان مسلمان بازتاب یافته، به طوری که با بررسی آثار این هنرمندان می‌توان به تأثیرپذیری آنان از آموزه‌های دین مبین اسلام و کتاب نهج البلاغه پی برد. مختومقلی فراغی، بزرگ‌ترین شاعر ترکمن، نیز از جمله شاعرانی است که با تأثیرپذیری از قرآن و نهج البلاغه به ارائه نظریات خود در خصوص مسئله توحید به طور عامل و توحید ذاتی و توحید صفاتی به طور خاص نموده است. هدف ما در این پایان نامه، بررسی و تحلیل بازتاب توحید ذاتی و صفاتی در اشعار مختومقلی فراغی و مقایسه و تطبیق و سنجش آن با قرآن و نهج البلاغه است (7).

کلباسی، الهیان و محرابی (۱۳۹۴)، طی پژوهشی با عنوان بررسی تطبیقی اندیشه اخلاقی ارسطو و خواجه نصیرالدین طوسی بیان داشت: خواجه نصیر همچون ارسطو می‌اندیشید که اخلاقیات، مبانی و پایه‌های عینی و واقعی دارند؛ اما برخلاف ارسطو، باور داشت که عقل انسان به تنهایی قادر نیست که به همه این مبانی برسد و علاوه بر عقل باید در به دست آوردن معرفت کامل در مورد ویژگی‌های اخلاقی، از شریعت یاری جست. همچنین شریعت با معرفی جهان آخرت چشمان ما را به روی یک زندگی پایان ناپذیر باز می‌کند که جزئیات آن جهان توسط عقل شناخته نشده است. به هر روی، شریعت در نظر خواجه نصیر برای زندگی در متن چنین جهانی، لازم و ضروری خواهد بود. «عدالت» به عنوان منشأ فضایل و سعادت بشری، نقطه مشترک اندیشه اخلاقی ارسطو و خواجه نصیر است که هم در اخلاق ناصری و هم در اخلاق نیکوماخوسبر آن تأکید می‌کنند. عدالت در رویکرد آنان منشأ همه فضیلت‌ها (و نه جزیی از آن) است و تا عدالت نباشد، سعادت میسر نخواهد شد (8).

تاکنون بر تعریف یگانه و یا همگون از تربیت، توافق نشده است. علت این ناهمگونی را از یک سو چنان‌که اشاره شد در محدوده و گستردگی تربیت و از دیگر سو، در گوناگونی رویکرد تعریف‌گران تربیت به هستی، خدا، جهان، انسان، معرفت و جامعه شناختی می‌باید سراغ گرفت. به دیگر سخن، هر کس از تربیت آن گونه که مایل به فهم آن بوده و گرایش‌های علمی و فکری وی ایجاب می‌کرده، دفاع کرده و تعریف ارائه داده است. از این رو، عده‌ای از تربیت‌پژوهان بزرگ، از یافتن تعریف شفاف و یگانه که پسندیده همگان افتد، ناامید گشته و تلاش در این راه را بیهوده انگاشته‌اند (9).

در باب هدف و مقصود تربیت، بر اساس نگرش اسلام به عالم آفرینش و مبدأ هستی و مقصدی که برای حرکت عمومی جهان باور دارد و عنصر روحانی و الهی که در وجود انسان معرفی می‌کند و آغاز و انجامی که برای حیات او می‌شناسد، هدف و مقصود تربیت را چنین می‌توان ترسیم کرد: کمال یابی انسان رساندن انسان به کمال مطلوب و ممکن برای او، از مهم‌ترین اهداف تربیت

اسلامی به شمار می‌رود. آفرینش انسان و ترکیب وجودی او به گونه‌ای است که می‌تواند از راه‌ها و شیوه‌های گوناگون به پیشرفت و تعالی دست یابد و ابعاد وجودی خویش را گسترش و کمال بخشد. با توجه به این زمینه‌ها و استعدادها، انسان رو به سوی کمال مطلق دارد و همواره در صدد صعود به مدارج عالی انسانی است و از رسیدن به هیچ درجه‌ای سیری نمی‌پذیرد (10). انسان شدن آدمی، در گرو رسیدن به قلمرو اخلاق و بازشناسی نیک از بد است. به همین دلیل، در قلمرو اخلاق و تربیت اخلاقی، دیدگاه‌های متفاوتی به وجود آمده است. با این همه، با اینکه بشر امروزی در عرصه‌های گوناگون، به ویژه در قلمرو علم و فن‌آوری به موفقیت‌های چشم‌گیر دست یافته است، اما در مقوله «تعلیم و تربیت» با چالش‌ها و مشکلات زیادی دست به گریبان است. وجود مسایل و چالش‌های گوناگون غیر اخلاقی در جوامع بشری، پرداختن به دیدگاه‌ها و اندیشه‌های جدید و تلاش برای حل کردن این مسایل را ضروری می‌نماید. با توجه به اهمیت تعلیم و تربیت، خصوصاً تربیت اخلاقی، همچنین از آنجا که این موضوع هم از سوی دانشمندان مسلمان و هم اخیراً از سوی دانشمندان غربی مورد توجه قرار گرفته است همچنین نظر به اینکه سه اندیشمند بزرگوار مختومقلی فراغی (7)، ملا احمد نراقی (11) و خواجه نصیر طوسی (8، 12) در زمینه امر تعلیم و تربیت صاحب نظر هستند. این پژوهش به مقایسه تطبیقی آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی اختصاص یافته است. بنابراین در این بخش به بررسی مبانی و آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیرالدین طوسی در خصوص اهداف تربیتی پرداخته شده است و درصدد پاسخ به این سوالا برآمده است: ۱- آراء تربیتی مختومقلی فراغی در مورد هدف تعلیم و تربیت چیست؟ ۲- آراء تربیتی ملا احمد نراقی در مورد هدف تعلیم و تربیت چیست؟ ۳- آراء تربیتی خواجه نصیر طوسی در مورد هدف تعلیم و تربیت چیست؟ ۴- تشابهات و تفاوت‌های بین آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی در اهداف تعلیم و تربیت چیست؟

روش پژوهش

ماهیت موضوع و اهداف هر پژوهش، مهمترین عوامل تعیین کننده روش پژوهش است. با توجه به موضوع این پژوهش که بررسی تطبیقی آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی در مقوله اهداف تربیتی است، این پژوهش در زمره پژوهش‌های تطبیقی قرار می‌گیرد. در گردآوری داده‌ها نیز از روش اسنادی استفاده شده است.

نمونه گیری در این پژوهش به طور هدفمند انتخاب و فیش برداری صورت گرفته و داده‌ها همزمان به طور مستمر در فرایند جمع آوری از طریق دسته بندی‌های منظم مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

ابزار مورد استفاده در پژوهش شامل فرم‌های فیش برداری است همچنین داده‌های پژوهش نیز با استفاده از شیوه‌های تحلیل کیفی جمع آوری؛ طبقه بندی و تحلیل شده اند.. به این صورت که پژوهشگر با وارد کردن داده‌ها و ذخیره آن‌ها، رمزگذاری و تکوین نظام‌های مقوله‌ای آغاز کرده و با خلاصه‌سازی و کاستن حجم ادامه داده و در نهایت به نشان دادن روابط میان مقوله‌ها پرداخته است.

برای تجزیه تحلیل داده‌های کیفی (اسناد) از تحلیل اسناد بصورت کیفی استفاده شده است. تحلیل اطلاعات با وارد کردن داده‌ها و ذخیره آن‌ها، رمزگذاری و تکوین نظام‌های مقوله‌ای آغاز می‌شود و با خلاصه‌سازی و کاستن حجم ادامه داده و در نهایت به نشان دادن روابط میان مقوله‌ها پرداخته شده است.

یافته‌ها

نظر به بررسی مبانی ادبی و متغیرهای پژوهش، در این قسمت، در باب پاسخ به سوالات ذیل، به بررسی یافته‌ها پرداخته شده است:

سوال اول: آراء تربیتی مختومقلی فراغی در مورد اهداف تربیتی چیست؟

۱- مبانی و آراء تربیتی مختومقلی فراغی در خصوص اهداف تربیتی: در ذیل گزیده‌ای از اشعار مختومقلی فراغی در خصوص اهداف تربیتی به همراه ترجمه ذکر شده است که برگرفته از متون و کتب مرجع و مصاحبه با برخی بزرگان خیره در این زمینه باشد:

۱- ایمان: هر بیر آدم گورر حسابلی دمی

تقدیر آجالینگ تاپیلماز امی

مختومقلی، قالماز اکسیگی کمی

هر کیم بارا بیلسه ایمان قازانیب

نفس را برای هر کس حسابی است، تقدیر اجل را تبدیلی نیست مختومقلی، کم و کاستی نخواهد داشت هر کس که با ایمان

از دنیا برود (بزه نیب، جلد ۱. ص ۲۲).

۲- علم و عمل به آن: آدم یاغشی سی عالیم دیر

عمل اتمه سه ظالیم دیر

مینینگ زینت لی مالیم دیر

حقی بیرگون ادابولار

انسان خوب، دانشمند است. دانشمند به عمل رستگار است که روزی به حق خود خواهد رسید (صفا بولار، ص ۲۰۴. جلد ۱).

۳- خودشناسی و فانی بوده دنیا: اسلینگ ندیر، اتگیل نظر

توتان ایشنگدان قیل خدر

آجان سانگا اتسمه گذر

خبرینگ برناده جک سن

بنگر که اصلت چیست، از پیشه خود بر حذر باش، اگر عجل گریبان گرفت بگو چه خواهی کرد (خودشناسی و فانی بوده دنیا، جلد ۱، ص ۱۹۲ (اده جک سن) چه خواهی کرد).

۴- خودشناسی و خویشتنداری: نه دن اولدینگ، بیلگیل باری

اونوتدینگ، پروردگاری

کنگله گلن هر نکاری

سانقی اتمه ی اده جک سن

وجودت را دریاب چیست، پروردگارت را فراموش کردی، بدون حساب و کتاب هر چه دلت خواست انجام دادی (خودشناسی و خویشتنداری، جلد ۱، ص ۱۹۰ (اده جک سن چه خواهی کرد)).

۵- خود شناسی و دوری از تکبر: ادم اوقلی، اوزینگ بیلمه ی

گدم-گدم اده جک سن

ایانینگ امرینی توتمای

اوز کونگلینگی گوئیده جک سن

ای فرزند آدم خودت را به درستی نشناختی و مبتکرانه پا پیش می گذاری فرمان حق را گردن نهاده، به میل و امیال خود، پیش می روی (خود شناسی و دوری از تکبر، جلد ۱، ص ۱۹۰).

ایمان: غافل ادم اوقلی بیلمز

اولومنی یادینا سالماز

مالینگ- ملکینگ ایسی قیلماز

یانینگدان ایمان گیتمز میش

انسان نادان و غافل فراموش می کند که مرگ همیشه در کمین اوست، مال و منافع جاه و مقام هیچ سودی ندارد و فقط ایمان با تو همراه است (ایمان، ص ۱۰۳ دفتر اول (گیتمز میش)).

۶- عدالت: بیگیت اولدیر سوزه ایله سه عمل

قولدان گلمز ایشه اتمه سه جدل

الله نینگ امرینه قیلماغیل بدل

بگه بریم، شاها عدالت یاغشی

جوانمرد کسی است که به قولش عمل کند کاری که از عهده اش بر نیاید اصرار نکند، بدان که تقدیر حق تبدیل ناپذیر است. توانگران را ببخش و شاهان را عدالت شایسته است (عدالت، وفای به عهد. عدالت یاغشی. ص ۲۷۰. جلد ۱).

سوال دوم: آراء تربیتی ملا احمد نراقی در مورد اهداف تربیتی چیست؟

۲- مبانی و آراء تربیتی ملا احمد نراقی در خصوص اهداف تربیتی: با توجه به بررسی ادبیات پژوهش، از نظر نراقی اهداف تربیت شامل سعادت انسان، کسب معرفت‌های اخلاقی، پرورش تفکر، می باشد که در ذیل ذکر شده است و برگرفته از متون و کتب مرجع و مصاحبه با برخی بزرگان خبره در این زمینه باشد:

۱- **سعادت انسان:** از دید ملا احمد نراقی سعادت حقیقی این است که انسان از نظر اخلاق فاضله و ملکات راسخ و اعمال و رفتارش به مقامی از معنویت و کمال برسد که هیچ عاملی نتواند ظاهر و باطنش را تغییر دهد (معراج السعادت؛ باب اول علم بدون تزکیه).

۲- **کسب معرفت اخلاقی:** نراقی برای دستیابی به هدف غائی، سلسله اهداف دیگری را نیز مطرح می کند که در واقع راه‌هایی برای تحصیل سعادت به شمار می آید. از نظر او در وجود انسان برخی ارزش‌های اخلاقی نهفته است. یعنی به ارزش‌های اخلاقی گرایش دارد. بنابراین انسان موجودی اخلاقی است.

از دید نراقی، مهمترین اهداف تربیت اخلاقی، تهذیب نفس از رذایل اخلاقی و اجتماعی که از هر چیزی ضروری تر است. همچنین او در این زمینه اشاره می کند که حیات حقیقی انسان بر تهذیب اخلاق متوقف است که با روش‌های درمانی پیش بینی شده هر فردی قابل تزکیه است.

۳- **پرورش تفکر:** یکی از جنبه‌های رشد جنبه شناختی انسان، تفکر است. همانطور که نراقی یادآور شده قرآن کریم بر تدبر و تفکر و عبرت آمیزی تاکید کرده و اهل تفکر و تدبر را ستوده و آن‌ها را خردمند خوانده است (11).

سوال سوم: آراء تربیتی خواجه نصیرالدین طوسی در مورد اهداف تربیتی چیست؟

۳- مبانی و آراء تربیتی خواجه نصیرالدین طوسی در خصوص اهداف تربیتی: در مطالب ذیل بخشی از متون مربوط به دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی در مورد اهداف تعلیم و تربیت که برگرفته از متون و کتب مرجع و مصاحبه با برخی بزرگان خبره در این زمینه باشد:

عدالت: یکی از اساسی‌ترین مفاهیم و ارزش‌های الهی و بشری است که در طول تاریخ مورد توجه فلاسفه، سیاستمداران و عموم مردم بوده است. خواجه در تحلیل واژه عدالت آن را به معنای مساوات می‌داند و وی بر این باور است که مساوات بدون اعتبار نمودن جهت وحدت، منتفی است.

خواجه نصیرالدین طوسی هدف تربیت را به دو بخش ۱- هدف آرمانی و ۲- هدف واسطه‌ای تقسیم کرده است.

هدف واسطه‌ای: الف- سعادت نفسانی که مدارج اول آن، علم تهذیب دوم علم منطق، سوم علم ریاضی، چهارم علم طبیعی

و پنجم علم الهی است.

ب- سعادن بدنی علومی را که بر نظام حال بدن حاکم است در بر می‌گیرد.

ح- سعادن مدنی علومی را که به نظام حال ملت و دولت و جمعیت تعلق دارد شامل می‌شود؛ ماند علم فقه، کلام؛ ادبیات و بلاغت و در نهایت او.

تهذیب قوای نفسانی: غرض و هدفی آفریده شده اند و هر کدام سهم بسزایی برای رساندن انسان به کمال مطلوبش دارند. آنچه مهم است جهت دادن و تربیت کردن و شکوفا نمودن این قواست.

مفهوم سعادت یکی از مفاهیم برجسته اخلاقی در دستگاه فلسفه اخلاق خواجه نصیر الدین طوسی است. او همانند بیشتر فلاسفه، اخلاق کامل را مبتنی بر رهیافتی بیرونی یا همان عقل‌گرایی و تعقل‌ورزی می‌داند.

امکان و ضرورت تربیت: خواجه از آنجا که تربیت‌پذیری را از جمله ویژگی‌های ذاتی بشر می‌داند تربیت را امکان‌پذیر و از آنجا که تربیت را لازمه رسیدن به کمال علمی و عملی معرفی می‌کند، ضروری می‌داند.

هدف تربیت: خواجه هدف غایی تربیت را قرب الی الله و اهداف میانی را رسیدن به کمال نظری و عملی معرفی می‌کند. منظور از کمال نظری ادراک معارف و دستیابی به علوم و احاطه بر مراتب موجودات و آگاهی از حقایق است و منظور از کمال عملی ایجاد اعتدال میان قوای نفس، پسندیده شدن اخلاق و تدبیر منزل و مدن می‌باشد.

تهذیب اخلاقی یا تربیت اخلاقی: اهداف تربیتی مورد نظر خواجه طوسی به دو صورت: یکی اهداف غایی واسطی و دیگری اهداف مربوط به تعلیم و تربیت قابل طرح است از نظر خواجه طوسی سعادت و کمال به عنوان هدف غایی تهذیب اخلاقی یا تربیت اخلاقی تلقی می‌شود؛ یعنی تمام کوششهای تربیت اخلاقی در نهایت بایدفرد را به سعادت شایسته خودش نایل گرداند. سعادت و کمال از نظر خواجه مراتب و درجاتی دارد که عالیتترین مرتبه آنها قرب حضرت حق تعالی است (13).

سوال چهارم: تشابهات و تفاوت‌های بین آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر

طوسی در اهداف تعلیم و تربیت چیست؟

پس از بررسی آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی در خصوص اهداف تربیتی، در این بخش به بررسی تشابهات و تفاوت‌های بین آراء تربیتی مختومقلی فراغی، ملا احمد نراقی و خواجه نصیر طوسی در اهداف تعلیم و تربیت پرداخته شده است.

تشابهات: در توضیح و تبیین جدول فوق از منظر شباهت‌ها می‌توان گفت از منظر شباهت در کل هر سه اندیشمند مهمترین

و اصلی‌ترین هدف تعلیم و تربیت را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال و قرب الهی می‌دانند.

با توجه به متون و پیشینه هر سه عالم فرزانه اهداف اصلی آراء تربیتی را قرب الی الله و رسیدن فرد به سعادت و کمال

می‌دانند و همچنین رسیدن به سعادت واقعی را در قرب الی الله می‌دانند. مختومقلی بیشتر بر خداشناسی و خودشناسی تأکید داشت.

تفاوت ها: نراقی و طوسی تأکید زیاد بر پرورش قوه عقلانی دارند اما مختومقلی بر خود شناسی تأکید داشت. همچنین مختومقلی مفهوم عدالت را به عنوان اهداف اصلی تربیتی در نظر می‌گیرد ولی نراقی و طوسی به عنوان اهداف تربیتی بیشترین تأکید را در تربیت اخلاقی دارند.

مختومقلی فراغی اهداف اصلی آراء تربیتی را رسیدن فرد و جامعه به سعادت و کمال، قرب الهی، علم و عمل به آن، خودشناسی و فانی بودن دنیا، دوری از تکبر، خویشتنداری، عدالت می‌داند.

ملا احمد نراقی، هدف تربیت را سعادت انسان، کسب معرفت‌های اخلاقی، پرورش عقل ورزی و تفکر، می‌داند. خواجه نصیر طوسی هدف غایی تربیت را قرب الی الله و اهداف میانی را رسیدن به کمال نظری و عملی معرفی می‌کند. منظور از کمال نظری ادراک معارف و دستیابی به علوم و احاطه بر مراتب موجودات و آگاهی از حقایق است و منظور از کمال عملی ایجاد اعتدال میان قوای نفس، پسندیده شدن اخلاق می‌داند. خواجه نصیرالدین طوسی علاوه بر آن، توجه زیادی به کاوش در طبیعت و افلاک دارد؛ یعنی گرایش بیش تری به مسائل دنیوی و علمی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

تعلیم و تربیت امری پیچیده؛ پدیده و وقتگیر است. برای اقدام به این کار خطیر اولین گام تعیین اهدافی است که قصد داریم به آن‌ها برسیم و رسیدن به این اهداف مستلزم استفاده از روش هاست. در این پژوهش به بررسی دیدگاه سه اندیشمند بزرگ در مورد اهداف تربیتی پرداخته شده است. پس از بررسی پیشینه و ادبیات پژوهش و جمع بندی نتایج حاصل از بخش تحلیل اطلاعات می‌توان بیان داشت نتایج این پژوهش دلالت دارد بر اینکه از نظر فاضل نراقی، تعلیم و تربیت اهمیت ویژه‌ای در زندگانی انسان دارد. در این راستا نراقی برای دستیابی به هدف غایی تربیت اهدافی را مطرح می‌کند؛ از جمله کسب معرفت‌های اخلاقی و پرورش عقل ورزی و تفکر را به عنوان اهداف واسطه‌ای اشاره می‌کند که باید در رسیدن به هدف نهایی (سعادت و کمال انسان) مد نظر قرار گیرد.

همچنین از یافته‌های مذکور چنین بر می‌آید که هر سه اندیشمند به اهمیت تربیت پرداخته‌اند، ولی مبنای تربیت اخلاقی، از منظر خواجه نصیر الدین طوسی بر اساس تعریف و رسالتی است که انسان در جهان بینی توحیدی دارد. به عبارت دیگر، خواجه محور تربیت اخلاقی را خدا می‌داند و اساس و منشاء اخلاق و تربیت اخلاقی را در شریعت جستجو می‌کند و هدف نهایی آن را رسیدن به سعادت و قرب الهی می‌داند. از منظر وی مبانی، اهداف، و روش‌های تربیت اخلاقی، باید بر اساس جهان بینی توحیدی تعریف شود تا انسان را به مقصد اصلی خویش رساند.

از دیدگاه ملا احمد نراقی آراء تربیتی، یکی از برجسته‌ترین جلوه‌های نظام تربیتی نراقی است که خود برگرفته از قرآن کریم است. او در این باره بخوبی بر این نکته تأکید دارد: " کسانی که عمر خود را صرف تحصیل علم از طریق مجادلات کلامی و استدلالات فکری نموده اند و از تزکیه نفس از صفات ذمیمه غافل مانده اند بلکه دل‌های ایشان متعلق به قاذورات دنیای دنییه و نفوس ایشان

منقاد قوه غضبیه و شهویه است از حقیقت علم، بی خبر و سعی ایشان بی ثمر است و آنچه را تحصیل کرده اند و علم پندارند بر خلاف واقع است؛ زیرا که علم حقیقی را بهجت و سرور و صفا و نوری است و دلی را که نور علم واقعی در آن داخل شد، مستغرق عظمت خداوند جلیل و محو مشاهده جمال جمیل می‌شود و التفات به غیر او نمی‌کند و نه همین است که صفات خبیثه و اخلاق رذیله، مانع از طلوع انوار علوم حقیقیه از مطلع فیوضات الهیه باشد و بس؛ بلکه بدون تزکیه نفس و تصفیه قلب، عبادات ظاهری را اثری و طاعات بدنی را ثمری نیست و چه فایده مترتب می‌شود بر آراستن ظاهر و کاستن باطن. از دیدگاه نراقی دستیابی به کمال سعادت یا سعادت مطلق در پرتو اصلاح دائمی تمام صفات و قوا میسر است؛ یعنی تمام صفات و رفتار نیکو و شایسته شود به گونه‌ای که حوادث و موقعیت‌های گوناگون هم نتواند آن‌ها را از بین ببرد.

از بررسی دیدگاه‌های این سه دانشمند مشخص می‌شود که مختومقلی فراغی و ملا احمد نراقی بیش‌تر به مسائل دینی پرداخته، ولی خواجه علاوه بر آن، توجه زیادی به کاوش در طبیعت و افلاک دارد یعنی گرایش بیش‌تری به مسائل دنیایی و علمی داشته است. در کل می‌توان گفت یافته‌های پژوهش نشان داد هر سه اندیشمند ملا احمد نراقی بر قائل بودن انسان به عنوان نقطه مرکزی در تربیت اخلاقی، تاکید بر منشا ارادی برای اخلاقیات و تاثیر اراده آدمی در انجام کردارهای اخلاقی، پرورش قوه درک و فهم آدمی در مرحله بالای تربیت اخلاقی تاکید دارند که از موارد تشابه مهم این سه دیدگاه است، و در دیدگاه نراقی، نفس ناطقه انسانی (خاستگاه اخلاق)، سعادت انسان (هدف تربیت)، را می‌توان اشاره کرد.

در پایان با توجه به تجربه پژوهشگر در مود پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های دیگر از منابع اصلی که در ترکمنستان کار شده است، استفاده شود. همچنین پیشنهاد می‌شود در مطالعات تطبیقی دیگر مولفه‌های دیگر غیر از اهداف مطالعه شود. از جمله محدودیت‌های پژوهش می‌توان اشاره داشت به محدود بودن منابع مربوط به اندیشمند، مختومقلی فراغی و اینکه بعضی کتب مرجع به زبان عربی نوشته شده بود و ترجمه آن به معنای اصلی و دقیق از محدودیت‌های پژوهش بوده است. همچنین در بررسی آثار مربوط به مختومقلی فراغی، ترجمه اشعار زبان ترکمنی سطحی بود و به مفهوم اصلی را نمی‌رساند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Kardan AM, Araafi A, Pakseresht MJ, Hosseini AA, Irani H. Philosophy and Education (Vol. 1): SAMT Publications; 2005.
2. Sarli Z, Garzin A, editors. The Role of Education in Preventing Cultural Harm 2022; Tehran.
3. Norouzi RA, Atefatdoust H. Ethical Education: A Comparative Study of Khajeh Nasir al-Din Tusi and Kohlberg. Spring. 2011;2(2).
4. Tarkhan S, Shadigo S, Ahmadi MA, Niyasadeq FZ, editors. The Status and Role of Education with Emphasis on Islamic Teachings 2022; Tehran.
5. Naderi MM, Qarasoofoo B, Damercheli M, editors. Philosophical Foundations of Education with an Overview of Sadighins' Educational Thoughts 2013; National Conference on Islamic Education.
6. Abyar S, Dehbashi M, Va'ez SH. A Comparative Study of the Ethical System and Religious Ethics Foundations from the Perspectives of Khajeh Nasir al-Din Tusi and Jalal al-Din Davani. Journal of Jurisprudence and History of Civilization. 2019;4(4):44-34.
7. Saberi Y, Naderi MM, Abdolhosseini H, editors. Reflection of Divine Unity in the Poems of Makhtumqoli Faraghi and Its Comparative Study with the Quran and Nahj al-Balagha 2017; International Conference on Comparative Literature.
8. Kalbasi HH, Allahian M, Mehrabi E. A Comparative Study of Aristotle's Ethical Thought and Khajeh Nasir al-Din Tusi. Philosophy of Religion. 2016;13(3).
9. Kazemzadeh Iranshahr H. The Basic Principles of Education: Eqbal Publications; 1978.
10. Zahedi M. Islamic Educational Theory: Sabereh Institute; 2006.
11. Ahmad Abadi Arani N, Farmahini Farahani M, Rahnama A. Explanation of the Educational Opinions of Molla Ahmad Naraghi. Research in Islamic Educational Issues. 2013;21(18):93-111.
12. Khajeh Nasir al-Din T. Description of the Honorable Attributes (Osaaf al-Ashraaf). First Edition: Imam Publications; 1982.
13. Kiani S, Bakhtiar Nasrabadi H. The Goals, Principles, and Methods of Ethical Education from Khajeh Nasir al-Din Tusi's View. Research in Islamic Educational Issues. 2011;19(12).